

Lietuvos regionų periodikos redaktorių požiūris į valstybinės paramos skirstymo žiniasklaidai principus

Magnus Tomas Kėvišas

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
Gedimino pr.51, Vilnius
magnus.kevisas@lnb.lt

Arūnas Brazauskas

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
Gedimino pr.51, Vilnius
arunas.brazauskas@lnb.lt

Violeta Nedzveckienė

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
Gedimino pr.51, Vilnius
violeta.nedzveckiene@lnb.lt

Milda Myštautaitė

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
Gedimino pr.51, Vilnius
milda.mystautaite@lnb.lt

Santrauka. *Dažnai pastebima, kad Lietuvoje nesama nuoseklios žiniasklaidos paramos politikos. Paramos būdų yra daug, valstybinės paramos skirstymas žiniasklaidos priemonėms yra gana stichiškas ir atsitiktinis. Iki šiol nebuvo nuosekliai tirta, kokias esamų priemonių stipriausias ir silpniausias savybes išvelgia pats tipinis paramos adresatas – regionų periodikos redaktoriai ir leidėjai. Remiantis atlikta*

Received: 07/05/2021. Accepted: 08/09/2021

Copyright © 2020 Magnus Tomas Kėvišas, Arūnas Brazauskas, Violeta Nedzveckienė, Milda Myštautaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

apklausa ir detaliais interviu su reprezentatyvių regionų žiniasklaidos priemonių darbuotojais, čia aptariama samprata: redaktorių nuomone, daugiausia dėmesio verta skirti tiesioginių išmokų mechanizmom, pirmiausia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondui (SRTRF), o jo asignavimų skirstymo politika galėtų būti keičiama siekiant paprastinti ir skaidrinti paramos skirstymo tvarką, labiau orientuotis į laimimos naudos tvarumą; daugiausia dėmesio – demokratijos tvarumo kontekste – prasmingiausia skirti siaurai apibrėžiamai vietinei žiniasklaidai. Regionų periodikos leidėjų išvados kontekstualizuojamos, parodant, kaip dėsningai jos pritaikoma teorinio diskurso ir užsienio šalių praktikos kontekste.

Reikšminiai žodžiai: žiniasklaidos politika, valstybinė parama žiniasklaidai, SRTRF, regionų periodika, regionų redakcijos

The Attitude of the Regional Editors of Lithuanian Periodicals to the Principles of Distribution of State Support for the Media

Summary. *It is often maintained that there is no one consistent mass media policy in Lithuania. There are, indeed, many mechanisms of state financial aid and support, and the allocation of funds itself is rather inconsistent and accidental. There is no data or information available as to how the strengths and weaknesses of the particular mechanisms created and aid/funding opportunities available are perceived by the target audience of such efforts – the staff of the editorial boards of the news outlets and the particular business owners. Having conducted a questionnaire-based study and a series of in-depth structured interviews with selected typical representatives from the industry, here we delineate the perception: the editorial staff maintain that the most impactful mechanism of allocating state support for the press are direct payments, especially those distributed by the Lithuanian Media Support Foundation, though the principles regulating its decision-making should be amended so as to allow for more transparency. One should also ensure that whatever is being funded has a case for continuity, sustainability and long-term future in regard to its activities. Additionally, especially inasmuch as any allocation of funds is related to an attempt to ensure the long-term success of democratic governance, the funding is to be targeted at local news rather than national or international news. These findings are shown to be comparable to tendencies observed abroad.*

Keywords: *media policy, state support for the media, regional periodicals, regional editions*

1. Įvadas

Lietuvos periodikos finansiniam modeliui, o ypač valstybinei paramos žiniasklaidai politikai, būdinga žymi raiškos formų įvairovė. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Seimo Teisėkūros objektų duomenų bazėje nurodoma, kad vien 28-asis Visuomenės informavimo įstatymo straipsnis (šiuo metu reglamentuojantis Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo veiklą) nuo 1996 m. buvo keistas 5 kartus. Savitų, skirtingų iniciatorių interesus atspindinčių, į skirtingus ekonominės sąrangos modelius orientuotų, paramos būdų būta numatyta ir įgyvendinta labai įvairių, taip pat ryški greita sukurtų ir atšauktų mechanizmų kaita, dažnas žymus pačių paramos priemonių vidinių veiklos principų per tvarkymas. Tai leidžia valstybinę paramos žiniasklaidai politiką vertinti apibendrinant kaip **nefokusuotą, neorientuotą į ilgalaikėje perspektyvoje tvarius tikslus.**

Nuo pat Nepriklausomybės atgavimo Lietuvoje siūlyta, ir buvo įgyvendinta spektras skirtingų paramos žiniasklaidai mechanizmų. Sprendimai nebuvo originalūs kitoms demokratinėms šalims būdingų priemonių, paramos būdų kontekste, kuris šiaip jau yra palyginti platus: atskirose demokratinėse jurisdikcijose yra buvę numatyta ir teikta tiesioginių subsidijų iš biudžeto, numatytas ir laiduotas atleidimas nuo mokesčių ar mokesstinės lengvatos, numatytas ir veikė (tebeveikia) paskolų palūkanų kompensavimo mechanizmas, taikyti mažesni pašto (produkcijos platinimui) ir telekomunikacijų paslaugų tarifai, viešinio paslaugų konkursuose siūlyti valstybės institucijų reklamos užsakymai, numatyta ir teikta finansinė bei konsultacinė parama reorganizacijos atveju. Priemonės gali būti orientuotos į visą (nacionalinę) žiniasklaidą ar tik jos segmentus: vietinę (rinkoje egzistuojančios žiniasklaidos priemonės, smulkausios savo aprėpiamos geografijos imtimi, „kapiliarinė žiniasklaida“: rajonų spauda ir televizija), regioninę (nei vietinė, nei nacionalinė žiniasklaida; ši kategorija ypač išreikšta federaciškai tvarkomose valstybėse, o Lietuvoje tokios žiniasklaidos bruožų turi į buvusias apskritis orientuota periodika).

Lietuvoje, nesant aiškių žiniasklaidos politikos gairių, paramos formos istoriškai varijavo ir šiandien norminiais aktais įtvirtintos bent kelios. Parengiamasis Lietuvos nacionalinės bibliotekos (LNB) analitikų atliktas konteksto tyrimas¹ atskleidė, kad greta bendro pobūdžio paramos priemonių, kurios apskritai orientuotos į įvairaus masto verslo subjektus (smulkius, vidutinius ir pan.) nevertinant veiklos turinio, nuo Nepriklausomybės pradžios Lietuvoje leidėjai galėjo naudotis specialiai jiems skirtais instrumentais:

- mokestinėmis lengvatomis (pvz., pridėtinės vertės mokesčio (PVM) lengvata),
- tiesiogine Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo (SRTRF) skirstoma tiksline parama,
- pristatymo paštu nuolaidomis (subsidijomis),
- viešinimo ir informavimo paslaugų užsakymais, laimimais viešojo sektoriaus skelbiamuose konkursuose.

Nestabilus ir kiekvieno iš šių instrumentų taikymas. Štai kūrybiniams redakcijų darbuotojams, gaudavusiems honorarus pagal autorines sutartis, beveik dvidešimt metų (iki 2009 m.) buvo numatyta galimybė naudotis pajamų mokesčio lengvata ir nemokėti valstybinio socialinio draudimo įmokų; jų, skaičiuojamų pagal autorinių sutarčių sumas, taip pat nereikėjo mokėti ir kūrybinių darbuotojų darbdaviams. Laikraščių, žurnalų, knygų ir kitų leidinių leidėjai, spausdinimo ir platinimo paslaugas teikiantys subjektai, laikraštinio popieriaus tiekėjai įvairiais laikotarpiais naudojo PVM lengvatomis.

Nuo 2009 m. tiesioginius valstybinės paramos asignavimus laikraščių leidėjams, idant iš dalies (iki 30 proc.) kompensuotų laikraščių pristatymo prenumeratoriams kaimo gyvenamosiose vietovėse išlaidas skirsto SRTRF. Vėliau tokios paramos kreiptis leista ir žurnalų

¹ LNB tiriamąją veiklą koordinuoja Mokslo taryba, tvirtinanti Mokslo tiriamosios veiklos planą. Šis tyrimas vykdytas pagal X tematikos („Visuomenės informavimo įstatymo sąveika su žiniasklaidos modelio kaita“) 53-ią temą „Medijų savivaldos sąveika ir konfliktai“. Sugeneruotas duomenų masyvas (taip pat ir interviu transkripcijos) saugomas kaip Y-2021-2, Y-2021-3 ir Y-2021-5 parengiamųjų duomenų archyvas.

leidėjams. Nuo 2012 m. šio valstybinės paramos skirstymo mechanizmo atsisakyta, nutarta remti ne leidėjus, bet spaudos platintojus regionuose, t. y. *AB Lietuvos paštas*. Prie epizodinės paramos platinimui vėl grįžta COVID-19 pandemijos kontekste: 2020 m. birželį Lietuvos Vyriausybė skyrė beveik 600 tūkst. eurų 2 mėn. leidėjų periodinių leidinių pristatymo kaimo vietovėse ir miestuose išlaidoms kompensuoti. Tuo pat metu, tarsi siekiant išlyginti susidariusį disbalansą tarp atskirų subsektorių, atskirai internetinei žiniasklaidai numatyta PVM lengvata. Ši istorinė trajektorija itin raiškiai iliustruoja valstybinės paramos žiniasklaidai nenuoseklumą ir stichiškumą.

Pats žiniasklaidos turinio valstybinio finansavimo institutas, žiniasklaidos modelio ir valstybinės paramos žiniasklaidai patirtis **užsienyje ir Lietuvoje tiriama** pasitelkiant įvairią metodologiją. Atskiri autoriai išryškina šio finansinio mechanizmo aktualumą skaitmenos plėtros kontekste (Kaye & Quinn 2010), jo nepamainomumą demokratijos siekių ir demokratijos tvarumo atžvilgiu (Hamilton 2016), naujausiuose darbuose nagrinėjamas viešųjų asignavimų vaidmuo pandemijos situacijoje, kai ne tik aktualu laiduoti kokybiškos žiniasklaidos tvarumą ekonominio sunkmečio aplinkybėmis, bet ir dar fiksuojamas suaktualėjęs turinio kokybės, informacijos patikimumo klausimas dezinformacijos kontekste (Sweet & al. 2020). Plačiau užsienio tyrimų kontekstas bus aptariamas kontekstualizuojant šio tyrimo rezultatus kitų šalių patirties atžvilgiu. Lietuvoje valstybės paramos žiniasklaidai bei SRTRF veiklą ir jos kontekstą atskirai įvairiais aspektais yra tyrę keli autoriai: Danguolė Skarbaliėnė (2008), Deimantas Jastramskis (2011, 2013, 2019), Liudvika Meškauskaitė (2018). Šiuose darbuose SRTRF veikla dažniausiai interpretuojama savitose teorinėse paradigmose arba kontekstualizuojama atsižvelgiant į Lietuvos žiniasklaidos visumos sąrangą. SRTRF veikla domėjosi šio fondo reformų (pvz., 2014, 2019) siūlę politikai ir ekspertai, veikė bent kelios darbo grupės, sudarytos šalies ministerijų ir Seimo. Akademiniams darbams ir žinybiniams SRTRF pertvarkos projektams būdinga tai, kad, nesant SRTRF paramos siekiančių ir ją gaudančių organizacijų grįžtamojo ryšio tradicijos, menkai teatsižvelgta į

šio konkretaus valstybinio rėmimo formato recepciją tarp finansinės paramos adresatų. Tai motyvuoja čia pateikiamos studijos inovatyvumą. Straipsnio autoriai savo priegią grindžia prielaida, kad faktinių paramos gavėjų intuicijos ir interpretacijos, kuriomis vertinami ir matuojami atskiri paramos mechanizmo principai jų pragmatinių padarinių kontekste, gali būti itin vertingos plėtojant, keičiant ar tobulinant SRTRF veiklą. Autoriams nėra žinoma apie iki šiol paskelbtus tyrimų rezultatus, kuriais apžvelgiamas tiesioginis mechanizmo naudotojų požiūris į šį konkretų paramos instrumentą.

LNB, nuolat vykdančios viso Lietuvos žiniasklaidos sektoriaus stebėseną ir turinio analizę, tyrėjų atliekamos regionų leidėjų apklausos ir formalūs ar neformalūs pokalbiai su sektoriaus atstovais jau seniai atkreipia dėmesį į regionų žiniasklaidos atstovų itin pabrėžiamą teigiamą **vaidmenį, kurį turinio ir apskritai šio sektoriaus ekologijoje vaidina SRTRF**, ypač pandemijos kontekste, tačiau esama lūkesčio, kad Fondo veikla būtų tobulinama. Toliau šiame straipsnyje bus trumpai aptarta atlikto tyrimo metodologija (2 skyrius): apklaustųjų imties reprezentatyvumas, kokybiniai ir kiekybiniai parametrai. Didžioji straipsnio dalis bus skirta tyrimo rezultatų – kiekybinių rodiklių ir detaliais formaliais interviu surinktų duomenų – pristatymui (3 skyrius). Bus parodyta, kad, regionų periodikos leidėjų požiūriu:

- tikslintini principai ir skirstymo mechanizmas, pagal kuriuos finansavimas skiriamas konkrečioms pareiškėjams,
- tobulintina paramos orientacija (ne turinio sukūrimui ir viešiniui, o personalo ir pareigybių tvarumui),
- stiprintina distinkcija tarp nacionalinės ir vietinės bei regioninės žiniasklaidos.

Išryškėjusios tendencijos, tyrimo atskleistas SRTRF modelio kaitos lūkestis galiausiai bus kontekstualizuotas palyginamų užsienio tyrimų kontekste; bus parodyta, kad Lietuvos regionų periodikos leidėjų lūkesčiai nėra inovatyvūs, yra palyginami su užsienio šalių praktika (4 skyrius). Bus suformuluotos išvados ir rekomendacijų (5 skyrius).

2. Metodai: parengiamasis respondentų anketavimas ir struktūruoti detalūs interviu

Siekdama ištirti SRTRF modelio vertinimą, recepciją tarp Lietuvos regionų periodikos leidėjų, LNB 2021 m. kovo–liepos mėn. atliko **dvi-pakopį tyrimą** (parengiamoji apklausa buvo vykdoma 2021 m. kovo 10 – balandžio 2 d., detalūs interviu įvyko 2021 m. birželio–liepos mėn., 1 išnaša). LNB rėmėsi disponuojamais leidinių ir leidėjų registrais: nebuvo paisoma, ar konkreči žiniasklaidos priemonė (su ja susijusios personalijos) yra ar nėra atskirų nevyriausybinų organizacijų, profesinių ar interesų grupių asociacijų narė. Pirmiausia, regionų leidinių atsakingiems asmenims (redaktoriams, redaktoriui negalint – jų pavaduotojams) buvo pateikta 71 klausimo anketa – iš šių 90 proc. klausimų buvo uždari (pateikti atsakymų variantai). LNB tyrėjai klausimais siekė išsiaiškinti esamą leidinių ekonominę padėtį, finansinio stabilumo (nestabilumo) veiksnius, priežastis, galėjusias turėti įtakos, kodėl vienas ar kitas leidinys nuo pandemijos nukentėjo ir kaip. Čia galima paminėti, kad klausimų amplitudę sudarė įvairios temos: klausta, kaip formuojami redakcijų finansiniai ištekliai, kokiais naujienų atrankos ir hierarchizavimo principais vadovaujamosi, domėtasi, kiek pandemijos kontekste dėmesio skiriama su COVID-19 susijusiai informacijai. Tirtas santykis su melagingu (pozicionuojamu kaip tiesa) turiniu („melagiena“) ir jo sklaida, žurnalisto profesinės etikos standartų taikymo praktinėmis ypatybėmis, tirta, kaip ir kiek redakcijos priklausomos nuo politinių jėgų ar verslo poveikio. Klausimus suformulavo LNB ekspertai, kryptinga anketos klausimų tvarka nerodė jos tikslų. Siekiant gauti nuoseklią atsakymų visumą, anketoje buvo pateikta kontrolinių klausimų.

Išplatinta anketa buvo anoniminė (siekiama nevaržomo respondentų atvirumo). Į klausimus atsakė 47 redakcijos, tai yra 61,8 proc. visų kviestųjų. Prieštaringų atsakymų rinkinių negauta. Atsakymus į uždarius klausimus su pasirenkamais atsakymų variantais lengviau apdoroti, tačiau, kaip iš pradžių projektuota, jie šiek tiek ydingi išsamumo, aiškios informacijos, atvirumo, natūralaus pašnekovo kalbos srauto atskleidžiamų pabrėžiamų prioritetų ir akcentavimo požiūriu.

Vien apklausos rezultatai buvo akivaizdžiai naudingi: remiantis atsakymais į konkrečius klausimus, buvo įmanoma atskirti, pvz., daug (= hipotetiškai, miestų, stambesnių gyvenviečių) ir mažai personalo (= smulkesnių gyvenviečių, miestelių) turinčius leidinius, ir tada lyginti jų padėtį tarpusavyje, statistiniais instrumentais testuoti įvairias atotrūkių hipotezes.

Tyrėjų grupė, toliau siekdama surinkti papildomų duomenų, taikė detalų struktūruoto interviu metodą.

LNB tyrėjų iniciatyva surengti struktūruoti, detalūs nuotoliniai interviu su regioninės periodikos leidyklų/redakcijų atstovais. Idant duomenų dalimi būtų surinktos pagrįstos, apmąstytos, argumentuotos nuomonės, o ne spontaniškos išvalgos, apklausiamiesiems redaktoriams ar jų pavaduotojams skirta laiko pasirengti, pokalbio gairės pateiktos iš anksto. Kadangi parengiamosios apklausos klausimyną sudarė gana platus problemų spektras, tai interviu struktūros metmenimis koncentruotasi vos į 10 pokalbio gairių lygmens klausimų ir pašnekovams leista dėstyti savo išpūdžius ta tvarka, kuri jiems atrodytų natūrali. Pokalbiai, suderinus su respondentais, buvo įrašomi nurodant, kad surinktais duomenimis bus grindžiami analitinio pobūdžio darbai valstybės sprendimų priėmėjams arba akademinės publikacijos; tiesioginės citatos, jei būtų pateikiamos, bus pateiktos griežtai nuasmenintos.

Iš viso pokalbiai surengti su 12 redakcijų, ir šios pasirinktos atsižvelgiant į (1) geografinio reprezentatyvumo, (2) nuolatinio darbuotojų kiekio, (3) apyvartos, (4) leidybos dažnio ir (5) leidinio apimties kriterijus.

3. Rezultatai: SRTRF paramos aktualumas, jos skirstymo modelio trūkumai ir siūlomos alternatyvos

Apklausoje klausta, ar atitinka faktą teiginys, esą **savarankiškai uždirbamos pajamos iš prenumeratos ir reklamos yra ekonomiškai pakankamos leidiniui tvariai egzistuoti**. Tvirtai „taip“ atsakė vos 19 proc. respondentų. Likusieji regionų periodikos leidėjai iš esmės teigia, kad vienokia ar kitokia, labiau ar mažiau tiesioginė valstybės parama yra

kritiškai svarbus tvaraus jų leidinių egzistavimo pagrindas. Čia 55 proc. redakcijų nurodo, kad galėtų mėginti išgyventi vien iš prenumeratos ir reklamos – **bet tai būtų netvaru ilgalaikėje perspektyvoje** (atsakymai į gretimus klausimus leidžia teigti, kad turimos omenyje pandemijos aplinkybės, laikinai išaugę leidinių tiražai, prenumeratos apimtys, valstybės skubiai inicijuotos ir taikytos verslo paramos formos, sustiprinusios leidinių ekonominę būklę). Ypač atkreiptinas dėmesys į likusius 26 proc. apklaustųjų, kurie teigia, esą **vien prenumeratos ir reklamos pajamų nepakanka išgyventi jau šiandien.**

Uždaras klausimas / Atsakymų distribucijos grafinė vizualizacija

Ar šiuo metu Jūsų leidinys gali tvariai gyvuoti vien iš prenumeratos ir reklamos?

- Taip (19 proc.)
- Taip, šią akimirką, bet ne tvariai (55 proc.)
- Ne

1 pav. Anketos klausimas ir pasirinktų atsakymų distribucijos vizualizacija; $n = 47$.

Apskritai klausta **apie įvairius paramos formatus** – ir istoriškai Lietuvoje taikytus, ir šiandien tebetaikomus. Tie paramos instrumentai, kuriais parama skiriama grynai pagal matematinį skaičiavimą (mokestinės lengvatos, platinimo paštu sąnaudų subsidijavimas) nebuvo atskirai akcentuojami ar komentuojami detaliuosiuose pokalbiuose, tačiau jau apklausoje buvo išsakyta pastabų tiems mechanizms, kuriuose raiški subjektyviu ekspertiniu vertinimu grįsta dedamoji. Antai klausimas apie leidinių dalyvavimą valstybės ir savivaldybių skelbiamuose viešinio konkursuose iliustruoja dvi tendencijas: vos 6 proc. regionų leidėjų tokiuose konkursuose nedalyvauja, kiti dalyvauja; 17 proc. leidėjų kyla klausimų dėl asignavimų skirstymo pagrindų.

Uždaras klausimas / Atsakymų distribucijos grafinė vizualizacija

Ar jūsų žiniasklaidos priemonė dalyvauja valstybės ar savivaldybių skelbiamuose viešiniame konkursuose/kampanijose?

- Taip, nuolat (64 proc.)
- Dalyvauja, tik kartais; pavieniams darbams (13 proc.)
- Nedalyvauja (6 proc.)
- Konkursuose dalyvaujame. Tačiau laimėti laimime retai, ne visada, ir mums kyla klausimų, kodėl

2 pav. Anketos klausimas ir pasirinktų atsakymų distribucijos vizualizacija; $n = 47$.

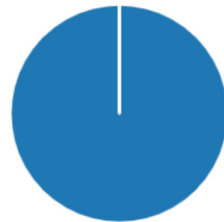
Uždaras klausimas / Atsakymų distribucijos grafinė vizualizacija

Ar jūsų žiniasklaidos priemonė dalyvauja valstybės ar savivaldybių skelbiamuose viešiniame konkursuose/kampanijose?

- Taip, nuolat (59 proc.)
- Dalyvauja, tik kartais; pavieniams darbams (16 proc.)
- Nedalyvauja (7 proc.)
- Konkursuose dalyvaujame. Tačiau laimėti laimime retai, ne visada, ir mums kyla klausimų, kodėl

- Taip, nuolat (100 proc.)
- Dalyvauja, tik kartais; pavieniams darbams
- Nedalyvauja
- Konkursuose dalyvaujame. Tačiau laimėti laimime retai, ne visada, ir mums kyla klausimų, kodėl

3 pav. Viršuje – nedaug personalo turinčios redakcijos (nuolatinių darbuotojų ne daugiau kaip 5, laisvai samdomų darbuotojų ne daugiau kaip 5 – mažų gyvenviečių, miestelių laikraščiai), $n = 41$. Apačioje – gausesnio personalo redakcijos (6 ir daugiau nuolatinių darbuotojų arba 6 ir daugiau laisvai samdomi darbuotojai – miestų, stambesnių gyvenviečių leidėjai), $n = 6$. Skirtumas statistiškai reikšmingas (dviejų populiacijų proporcijos, parametrinis Z-testas, $p = 0,024178$).

Statistinė atsakymų analizė atskleidžia, kad nedaug personalo turinčioms redakcijoms (= hipotetiškai, mažų gyvenviečių, miestelių laikraščiai) būdinga inercija, neiniciatyvumas, abejingumas (jie gerokai vėliau ėmėsi patys kurti su pandemija susijusį turinį, dažnai tik perspausdindavo kitų parengtas publikacijas), o gausesnio personalo redakcijos (miestų, stambesnių gyvenviečių leidėjai) yra aktyvesnės ieškodamos valstybinių/savivaldybių viešinimo konkursų ir fondų, į kuriuos galėtų kreiptis finansinės paramos.

Anoniminei regionų leidėjų apklausai ir detaliesiems interviu atskleidus kritinį vaidmenį, kurį vaidina paramą skirstantys fondai, o ypač SRTRF, LNB tyrėjai atskirai gilinasi į SRTRF finansavimo modelio trūkumus ir pačių leidėjų siūlomus pakeitimus. **Apskritai apklaustų vietinės bei regioninės žiniasklaidos vadovų interviu reiškiamą požiūrį į SRTRF galima apibūdinti kaip santūriai kritišką.** Iš visų minėtų SRTRF asignavimų skirstymo modelio trūkumų ir tobulinimo kryptių labiausiai išsiskyrė trys nuolat ir visų akcentuotos ypatybės:

- eksperto ir jo subjektyvaus vertinimo trūkumai; siūlyta šio principo atsisakyti matematinio skaičiavimo naudai;
- finansavimo atskiriems turinio elementams trūkumai (trumpalaikis, netvarus produktas); siūlyta skirti finansavimą personalui, personalo politikos priemonėms;
- žiniasklaidos visumos neskaidymas į nacionalinę ir vietinę, regioninę; siūlyta labiau susitelkti į arčiausiai gyventojų kuriamą ir demokratiškai vertingiausią vietinę naujienų leidybą.

Šie trys pasiūlymai bus dar konkretizuoti.

3.1. Ekspertinio vertinimo ir nuo jo neatsiejamo subjektyvumo atsisakymas, rodikliais grįstas vertinimas

Detalūs interviu išryškino kelis kritinius, dažnai kartotus, įvairiai formuluotus dabartinės tvarkos trūkumus, susijusius su vykdomu pagal paraiškas ekspertiniu vertinimu:

- paraiškos teikimas yra biurokratizuotas;
- paraiškų rengimas reikalauja specialiai pasirengusio personalo, yra tapęs „menu savaimė“;

- paramos skyrimo kriterijų neatskleidžia chronologinis ar geografinis finansavimą laimėjusių paraiškų lyginimas;
- paramos skyrimo kriterijai nėra akivaizdūs.

Regionų periodikos leidėjai nurodo, kad paraiškų rengimas ir teikimas **tapęs toks sudėtingas**, kad atskiros redakcijos specialiai tokiam specifiniam darbo krūviui turi įsteigti naują etatą. Net jei tai nėra neproduktyvu, „paraiškų rengėjo“ pareigybė iškreipia būdingąjį personalo sudėties pasiskirstymą. Teigta, kad biurokratinių formų pildymas nėra ir neturėtų būti esminė naujienų redakcijų veikla. Redakcijų finansiniams ištekliams esant iš esmės ribotiems, čia leidybos pareigybių struktūrai „visais laikais“ buvo būdingas improvizavimas ar, tiksliau, pareigybių derinimas: tas pats asmuo vykdo ir kalbos redaktoriaus, ir žurnalisto/reporterio, ir maketuotojo funkcijas ar pan. Tačiau projektinių paraiškų rengimas – santykinai svetimas veiklos baras (kalbant apie tiesioginį indėlį spausdinamos informacijos procesui); tai reikalauja kompetencijų, kurios yra niekaip nesusijusios su žurnalistika ar leidyba. Projektinės paraiškos rengėjas tuo atveju, jei redakcija nusprendžia tokį asmenį atskirai įdarbinti, nėra organiška pareigybė tarp redakcijos funkcijų, jis dažnai negeba imtis kitokio darbo.

Dar daugiau kritikos susilaukė **parengtųjų paraiškų ekspertinio vertinimo tvarka**. Štai itin charakteringa citata (šios ir kitų citatų kalba netaisyta; žr. 1 išnašą): „[t]eikiame daug paraiškų, kai kurios laimi, kai kurios nelaimi, ir mums neaišku, kodėl.“

To paties rengėjo, to paties leidinio vardu parengtai ir pateiktai paraiškai viename paramos skirstymo konkurse finansavimas skiriamas, kitame – ne. Leidėjai kai kada daro prielaidą, kad vertinimas yra ne absoliutus, o santykinis: parama skiriama „geriausioms paraiškom“, o „geriausia“ priklauso nuo to konkretaus konkurso konteksto. Net ir toks modelis yra konceptualiai įmanomas, gali būti pateisintas ir ginamas nuo kritikos, tačiau jis vertinamas kaip itin ydingas dėl atskirai paraiškų rengimo funkcijai skiriamų išteklių ir specialiai tam samdomo personalo sąnaudų: kokia prasmė atskirai samdyti specialistą paraiškai parengti, jei vis dėlto skiriami ar neskiriami asignavimai priklauso ne vien nuo to specialisto pastangų.

Stebimasi, kad sunkiai palyginamos ne tik tos pačios redakcijos atskiruose konkursuose pateiktos paraiškos, bet ir tais pačiais metais gretimų regionų leidėjų pateiktos paraiškos. Tokį varijavimą numato SRTRF paramos skirstymo politikos formuotojų siekiniai („paremti, jei vienintelis regione“; žr. žemiau), tačiau šis principas tada neigia potencialų ar tikėtiną paraiškos kokybės kriterijų ir leidžia kelti klausimą dėl sąnaudų paraiškų rengimui tikslingumo.

Taigi ekspertinis vertinimas yra suprantamas kaip itin nenuspėjamas: „Fondui turim projektų, rašom, teikiam paraiškas, bet pasiseka įvairiai.“ Charakteringame komentare ekspertinio vertinimo trūkumus įvardijo šie pašnekovai:

„[v]isur lemia žmogiškieji faktoriai. Vertina ekspertai. Ar tave sugebėjo suprasti – ar ne? Žmogus gal skaitė tavo paraišką paskutinę dieną. Ar jis buvo pavargęs? Sunku pasakyti, iš ko susideda ta sėkmė. Daug dalykų susideda. Projektus teikiame, bandom suprasti, kas yra blogai, lyginam su pernykščiais konkursais, bet nesuprantam, nerandam tos [esmės], kuri būtų, kad pagautume bangą, kad žinotumėm. [...] Matom, kad didesni projektai yra finansuojami, ir nesuprantame, ką jie tokio pasiūlo? Kaip reikia daryti? Kiti gauna, pavyzdžiui, 20 tūkst. eurų, o mes – 10 tūkst. eurų. Žiūriu pagal apimtis — [...] mūsų apimtys irgi panašios. Verčiu straipsnius – panašiai ir mes rašom, ką jie ten parašo. – Ko mes nemokam, nesugebu suprasti? Visur žmogiškieji faktoriai.“

„Už daug mažesnę projektą rajoninis laikraštis gauna 20 tūkst. eurų, o mes darom didesnę projektą ir gauname 10 tūkst. eurų. Ir mes sekam tą rajoninį laikraštį. Mes palyginam ir juokiamės dėl jų kokybės, matome jų trūkumus. Žinoma, mūsų vertinimai subjektyvūs.“

Kelios redakcijos kartojo teiginį, kad vien aiškus kriterijų ir principų išdėstymas arba vertinimo suabsoliutinimas, lyginamojo aspekto atsisakymas problemos neišspręs. Kaip aukščiau cituojama, jei vertinimo dedamoji yra subjektyvi asmens – net ir besivadovaujančio savo ekspertiniu išmanymu, patirtis, išvada vis tiek galės būti kvestionuojama.

Kelios redakcijos aiškiai suformulavo siūlymą (ir vertino galimybę tą siūlymą išsakyti), kaip SRTRF paramos skirstymo mechanizmas, ypač biurokratinė-administracinė jo dedamoji galėtų būti tobulinama.

Principas, pagal kurį valstybė subsidijuoja kultūriškai orientuotą, ekonomiškai nebūtinai rentabilų turinį, yra palaikytinas. Bet nesant galimybės išvengti abejonės dėl ekspertinio vertinimo objektyvumo, parama galėtų būti skirstoma automatiškai, remiantis skaitinių, kiekybinių rodiklių suvestine. Kelios redakcijos siūlo „pereiti prie vertinimo, [priklausančio nuo to], kaip buvo įvykdytas ankstesnis projektas ir tada skirti paramą pagal tai, kaip buvo pasiekti išsipareigojimai, ir duoti toliau. [...] Redakcijos išsivaduos nuo tos beprotybės, nuo projektų rašymo.“ Siūlyta skiriamus asignavimus grįsti iš esmės vien administraciniais rodikliais (leidybės dažnis, tiksliniam turiniui skirtas plotas ir skirtų atskirų antraščių kiekis, reikalingo personalo kiekis, pasiekiami skaitytojų auditorija, prenumeratorių aibė ir jos diachroninė dinamika, prieinamų alternatyvų kiekis; tiesiogiai arba imantis sąnaudų ir naudos analizės). Tokia tvarka būtų skaidri, jos taikymo rezultatai nuspėjami, neliktų galimybės subjektyviai kvestionuoti vertinimą. Tokia tvarka būtų paprasčiau įgyvendinama atsižvelgiant į paramos skirstymo administravimą.

3.2. Finansavimo principo, kai remiami konkretūs publikacijos segmentai („puslapiai“), atsisakymas; į personalą ir pareigybių tvaramą orientuota parama

Dažnai redakcijos kaip ydingą apibūdino principą, pagal kurį parama skiriama tiesiogiai pačiai pagamintai produkcijai, išspausdintoms publikacijoms, o ne jų prodiusavimui. Kaip kur kas racionalesnis sprendimas siūlomas tikslinis personalo politikos priemonių – tęstinių darbo santykių su specialiai kultūriškai vertingą turinį kuriančiais autoriais – skatinimas.

Šie lūkesčiai kontekstiški. Apklausa ir pokalbiai išryškino aktualias regionų leidėjų personalo problemas: naujų kompetentingų darbuotojų rasti yra sudėtinga, praktiką redakcijose atliekantys studentai į stažuotę dažnai žvelgia formaliai. Šių problemų pagrindas net ne visada

yra būtina finansinis: nesudarant sąlygų formuotis ilgalaikiam ryšiui su leidybos vietoje, praktikos laikotarpį suprantant kaip chronologinę pradžią ir pabaigą turintį formalų reikalavimą, o ne organišką gyvenimo dalį, kuri gali sietis su mėginimu kurti šeimą, projektuoti ateitį ilgalaikėje perspektyvoje, personalo problemos bus tik ryškesnės. Dabartinis apibrėžtų projektų finansavimo modelis nėra niekaip pritaikomas šios, opiausios problemos kontekste, tačiau galėtų būti, jei parama būtų siejama su kadru politika, ilgalaikiu tvariu pareigybių kūrimu.

Taip orientuotas finansavimas galėtų turėti ir padarinių, kurie tvarumu peržengia projektinio finansavimo rėmus. Užuoat laidavęs sutartimi sulygtą remiamo turinio imtį, finansavimas įgalintų ilgalaikę tokio turinio perspektyvą. Projektinė apibrėžtis labai susiaurina leidėjo/redakcijos galimybes: „[nebūta] skundų iš skaitytojų, kad būtų išpeikę priedus. Iš tų priedų galima enciklopediją daryti. Gyvi prisiminimai. Verta daryti – bet galėtų būti daroma ir gerokai daugiau“.

„[F]inansuojama [tik tai, kas buvo projekte]. Kokį tu projektą parašysi, tokį priims. [...] Po to jis vykdomas tradiciškai, sakyčiau, labai *sovietišškai*. Bus tik nurašyti, nukopijuoti straipsniai iš bibliotekos, iš muziejaus archyvų, nuotraukos įdėtos – [nes] būtent toks buvo projektas. Kai kurie [...] laikraščiai numirė todėl, kad pateikdavo tą muziejinį variantą, o žmogui reikia gyvenimo.“ „[Žiūrėdamas į finansuotus projektus,] pamatai ir tai, kad tai – istorinis projektas, ir pamatai pusę nurašytos knygos. Prie jos pridėta nuotrauka, ir tai vadinasi įvykdytas projektas. Pasižiūri, kad tas leidinys [tam yra] gavęs kokius 15 tūkstančių.“

„Mes numarinsime nuobodumu paskutinius savo skaitytojus. [...] [Kas spausdinama –] atgrasu ir nepatrauklu skaitytojams. [...] Žmonių skaitymo ypatumai keičiasi dabar. Niekas tų ilgų straipsnių nebenori skaityti. O mus laužia, kad, jeigu jūs norite gauti finansavimą, jūs turite daryti būtina didelės apimties projektą, nes temų ratas yra nedidelis.“

„[M]es dabar konkuruojame, kas geriau parašys projektą, o ne kas geriau [...] įvykdys [veiklas, orientuotas į siekiamus tikslus].“

Teigta, kad, būtent tvarus kūrybingo personalo įdarbinimas, o ne orientavimasis į projektinį pasižadėjimą, konkrečius puslapius išlaisvintų autorių kūrybingumą, aktualizuotų kuriamą kultūrinį turinį, turėtų pasekmių platesnei finansuojamo turinio sklaidai ir visuomeninės reikšmės potencialui. Dėmesys turinį kuriančiam personalui, o ne pačiam turiniui, vis dėlto yra absoliučiai suderinamas su SRTRF bendraisiais siekiniais: ir vienu, ir kitu būdu būtų pagausinta kultūriškai vertingų, išliekamąją vertę turinčių publikacijų.

3.3. Distinkcija tarp vietinės, regioninės bei nacionalinės žiniasklaidos ir paramos orientavimas į vietinės žiniasklaidos priemones

Apklausti ir kalbinti regionų periodikos leidėjai yra linkę iš esmės atskirti vietinę-regioninę žiniasklaidą ir nacionalinio lygmens žiniasklaidą. Tokios distinkcijos pagrindu pozicionuojamas skirtingas priklausymas nuo išorinių paramos mechanizmų. Nacionalinė nišinė kultūrinė žiniasklaida – net neginčijant tos aplinkybės, kad šioji yra sumenkusi, leidinių tiražai kritę, skaitomumas ribotas – vis dėlto dažniausiai leidžiama sostinėje, atspindi daugiausia aukštesnio išslavinimo ir pajamų režio skaitytojų interesus ir todėl turi tam tikrą judesių laisvę, priklausomą nuo skaitytojų finansinių galimybių. Nacionalinė kultūrinė žiniasklaida konkuruoja gerokai platesnėje rinkoje, todėl skaitytojas turi gerokai daugiau alternatyvų rinkdamasis, kuo pakeisti vieną ar kitą specifinį leidinį (patys renginiai, gyvos diskusijos ir klubai, knygų bibliotekos ir pan., svetimomis kalbomis kalbančių gebėjimas naudotis užsienio kultūrine periodika).

Regioninės ir ypač vietinės žiniasklaidos leidėjų ir redaktorių laisvė yra gerokai labiau ribota. Auditorija čia iš esmės yra stipriai limituotas ir poveikiui nepasiduodantis veiksnys. Alternatyvų, kuo žlugęs vietinis leidinys galėtų būti pakeistas, kas kitas galėtų tenkinti aktualius

poreikius, nėra. Viena dažniausiai leidėjų išsakytų tezių yra teiginys, esą, vietinė žiniasklaida yra „arčiausiai žmogaus“, leidėjai ir redaktoriai dažnai ilgai nesvarstydami atmesdavo klausimus apie potencialiai su jais konkuruojančius žiniasklaidos kanalus („su niekuo nekonkuruojame“), pastebėdami, kad pats šis konkurentų neturėjimas nėra naudingas nei pačiam leidiniui, nei skaitytojų auditorijai. Jokia kita žiniasklaida „taip operatyviai neparašys – mes nuvažiuojam, ir iš karto parašom“.

Turint omenyje šią konceptualinę ir finansinę specifiką, dažnai teigta, esą SRTRF parama vaidina labiau esminį ir kritinį vaidmenį vietinės žiniasklaidos tvarumo, finansinio stabilumo perspektyvoje. Šis konkretus leidybos segmentas turėtų būti labiau, nuosekliau į jį orientuojantis, remiamas. Teiginys „arčiausiai žmogaus“ dažnai tapdavo nuoseklesniu argumentu, išryškinančiu žiniasklaidos kaip „ketvirtosios valdžios“ vaidmenį pačių paprasčiausių, tiesioginių demokratijos formų atžvilgiu.

„[B]endruomenėje [vietinis leidinys] vis dėl to užima svarbią vietą. Žmonės laikraštyje randa ir visą informaciją, kuriems ji yra svarbi.“ „[L]aikraštis rajonuose tikrai, tikrai yra svarbus, ir žmonės jo laukia, ir žmonės skaito. Ir žino, kad ten ras skelbimus, ras informaciją, ras apie savo vykusių renginius.“

„Pirmiausia, [...] reikėtų apsispręsti, ar rajoninė žiniasklaida yra reikalinga. Stipri žiniasklaida – stipri valdžia.“

Nacionalinė žiniasklaida mažesniųjų savivaldybių politikų ir administracijų veiklos skaidrumu, neleistiniais sandėriais nesidomi; nelikus vietinės žiniasklaidos, politiškai aktyvus skaitytojas neturės į ką kreiptis. Teigta, kad demokratinės valdysenos pavyzdys vis dėlto autentiškiausias yra tas, kuris grindžiamas tiesiogine patirtimi. Šia prasme SRTRF remiamas kultūriškai, civilizuotai reikšmingas, išliekamąją vertę turintis turinys galėtų būti suprantamas šiek tiek plačiau ir yra prasminga, tikslinga jį orientuoti: pirmiausia – į vietinės žiniasklaidos priemones.

Uždaras klausimas / Atsakymų distribucijos grafinė vizualizacija

Ar Jus tenkina dabartiniame Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtinta skirtis tarp nacionalinių ir nenacionalinių žiniasklaidos priemonių?

■ Taip (63 proc.)

■ Ne

■ Taip (83 proc.)

■ Ne

4 pav. Viršuje – nedaug personalo turinčios redakcijos (nuolatinių darbuotojų ne daugiau kaip 5, laisvai samdomų darbuotojų ne daugiau kaip 5; = hipotetiškai, smulkesnių gyvenviečių, miestelių laikraščiai), $n = 41$. Apačioje – gausnio personalo redakcijos (6 ir daugiau nuolatinių darbuotojų arba 6 ir daugiau laisvai samdomi darbuotojai; = hipotetiškai, miestų, stambesnių gyvenviečių leidėjai, $n = 6$. Šiuo atveju skirtumas statistiškai nereikšmingas (jei $p < 0,05$; dviejų populiacijų proporcijos, parametrisinis Z-testas, $p = 0,16810183$).

Regionų leidėjai pabrėžia, kad neskiriama parama nacionalinės nišinės žiniasklaidos iš esmės nesunaikintų, tik keistų jos formas, turėtų poveikio leidybos apimtims. O vietinės žiniasklaidos atžvilgu šių skiriamų asignavimų svyravimai gali būti kritiniai. Priešingai nei nacionalinių žiniasklaidos priemonių atveju žlugusios vietinės leidyklos nebėra kam ir kaip pakeisti.

4. Diskusija: rezultatai kitų palyginamų tyrimų kontekste

Surinktų duomenų atskleistas žiniasklaidos ekonominės būklės trūkumas iš esmės koreliuoja su užsienio žiniasklaidos tyrėjų daromomis išvadomis: kaip minėta, raiškiai keičiasi informacijos vartojimo ypatumai, todėl klasikiniam tiriamajam, vadinamajam viešojo intereso žiniasklaidos (angl. „public interest journalism“) turiniui ir jo produkcijai

finansiniam tvarumui kyla grėsmių (Anderson, Downie & Schudson 2016, Sweet & al. 2020). Dėl „viešųjų finansų“ indėlio finansuojant viešojo intereso žiniasklaidą nėra specifinis Lietuvos bruožas. Vaclavo Stetkos ir Henriko Örnebringo studijoje (2013), kurioje buvo tiriami 9 Rytų Europos šalių žiniasklaidos ekonominiai modeliai lyginamuoju aspektu, Lietuva neišsiskyrė pagal jokių parametrus.

Regionų periodikos leidėjų/redaktoriai išryškina tris SRTRF paramos skirstymo mechanizmo ypatumus bei siūlymus:

- ekspertinis vertinimas ir nuo jo neatsiejamas subjektyvumas, projektinis principas (geriau būtų rodikliais grįstas automatinis vertinimas),
- finansavimo principas, kai remiami konkretūs publikacijos segmentai [„puslapiai“] (geriau būtų į personalą ir pareigybių tvaramą orientuota parama),
- distinkcijos tarp vietinės, regioninės ir nacionalinės žiniasklaidos nebuvimas (geriau būtų paramą orientuoti į vietinės žiniasklaidos priemones).

Iš tiesų SRTRF sutinka, kad vertinimo kriterijai yra neabsoliutūs, tik santykiniai, kad SRTRF iš esmės orientuojasi į gerokai plačiau suvokiamą misiją ir siekinius (Skėrytė, 2020), ne tik vykdo siaurai „geriausių paraiškų“ atranką ir asignuoja finansavimą, formaliai susirašinėja su pareiškėjais (detaliuose pokalbiuose dažnai buvo išsakomas aplikantų nepasitenkinimas SRTRF komunikacijos kultūra, formaliais atsakymais). SRTRF apskritai yra nuolatinių, nesibaigiančių mėginimų jį reformuoti taikins.

Dėmesys SRTRF veiklai, kritikos bangos, pertvarkos bandymai nesiliauja nuo pat jo įsteigimo.

- 2009-2012 m. kultūrinės inteligentijos inicijuotoje diskusijoje mėginta siūlyti esminę fondo pertvarką, diskusija buvo iš esmės neproduktyvi.
- 2014 m. norėta SRTRF naikinti ir jo vietoje steigti Kultūrinės žiniasklaidos fondą, vėlgi nesėkmingai.
- Ministrės Lianos Ruokytės-Jonsson administravimo metais buvo siūlyta vietoj SRTRF steigti Lietuvos žiniasklaidos tarybą (šiuo metu veikia Medijų taryba Kultūros ministro patarėjo statusu).

- Žaliųjų ir valstiečių sąjungos dominuojamas Seimas ir vėlesnis Seimas palyginti neseniai svarstė Ramūno Karbauskio vadovaujamo Kultūros komiteto pasiūlymą naikinti RSTRF ir steigti Žiniasklaidos rėmimo fondą, bet ir šis pasiūlymas 2021 m. buvo atmestas (Nacionalinė biblioteka ... , 2021).

Darytina išvada, kad SRTRF pertvarkos bandymai ydingi dėl to, jog visais ankstesniais formaliais įstatymo pakeitimais norėta keisti pirmausia SRTRF juridinį statusą – nors iš tikrųjų siekta keisti galios santykius ir įtakos pasiskirstymo proporcijas darant sprendimus dėl lėšų skirstymo. Įdomu, kiek regionų periodikos leidėjų siūlymai šįkart yra motyvuoti siaurų šio verslo interesų.

Įdomiausioji akcentuota paramos skirstymo organizavimo ypatybė ir reformos siūlymo kryptis yra distinkcijos tarp nacionalinių ir vietinių leidinių forsavimas ir jos įgyvendinimas konkrečiu, apibrėžtu būdu. Galima diskutuoti, kiek nuosekliai šis pasiūlymas išauga iš žiniasklaidos sampratos ir jos vaidmens visuomenės sambūvio struktūroje teorizavimo.

Lisa Macpherson, amerikiečių tyrėja, 2021 m. diskutuodama projektuojamą valdžios pagalbos vietinei spaudai modelį, teigė, jog jokia kita žiniasklaidos rūšis nevaicina tokio gyvybiškai svarbaus vaidmens, užtikrinant bendruomenės gerovę, piliečių dalyvavimą valdyme ir valdžios atsakomybę, kaip vietinė žiniasklaida. Ištirta (Hayes & Lawless, 2015), kad vietinės žiniasklaidos turinys yra tiesiogiai susijęs su piliečių sprendimu naudotis savo rinkimų teise ir dalyvauti rinkimuose; piliečiai, neturintys prieigos prie vietinės žiniasklaidos, jaučiasi mažiau bendruomeniški, rečiau balsuoja, yra mažiau informuoti, rečiau pretenduoja į renkamas pareigas, jų bendruomenėse daugiau korupcijos, išlaidavimo ir nederamo valdžios elgesio (PEN America, 2019). Dėl šios priežasties daugelyje šalių demokratinės vyriausybės teikia paramą būtent vietinei žiniasklaidai. Šios idėjos šaknys driekiasi į JAV steigimo laikus. Macpherson teigimu, JAV „tėvai steigėjai“ (angl. „the founding fathers“) besikuriančią valstybę įsivaizdavo kaip laisvės principus išpažįstančių žmonių bendruomenę. Nuomonių raiškos laisvę gali garantuoti tik laisva spauda, kuri laisvai prieinama visiems piliečiams.

Todėl JAV beveik nuo pat valstybės įsikūrimo subsidijavo laikraščių pristatymą. Parama neturi būti priklausoma nuo turinio: siekiant, kad būtų užtikrinta galimybė naudotis laisva spauda, greta pristatymo paštu subsidijų ilgainiui laikraščiuose imta mokėti už valstybės ir vietos administracijos pranešimus, skelbimus apie viešus svarstymus, taisyklių bei tvarkos pakeitimus, biudžeto klausimus.

Sąsają tarp demokratinės valdysenos efektyvumo ir vietinės žiniasklaidos patvirtina naujausi tyrimai: būtent žiniasklaida, ypač vietinė, yra svarbiausias politinių žinių šaltinis. Duke ir Stanfordo universitetų tyrime „Kas kuria vietinės žiniasklaidos turinį?“ (Mahone & al., 2019) konstatuojama, kad nuo 2004 m. iki 2018 m. JAV užsidarė beveik 1800 laikraščių, maždaug 200 apygardų (angl. „counties“) liko be laikraščių, o pusė iš visų 3143 JAV apskričių turėjo tik po vieną laikraštį. Bendruomenėse, kuriose vietiniai laikraščiai sugebėjo išsilaikyti, jų ištekčiai nuolatos menko, todėl vietos reikalai buvo atspindimi minimaliai – tokią situaciją tyrinėtojai pavadino „žinių dykuma“ (angl. „news desert“, sąvoka, artima Sullivan (2020) pasiūlytam terminui „žinių išėjimas į nežinią“, angl. „ghosting the news“). Vietinių leidinių nykimas turėjo tiesioginio poveikio demokratijos tvarumui. Šių leidinių ir TV stočių nuosavybės kaita galiausiai lėmė, kad turinys pamažu neteko vietinių žinių ypatybių, vietines naujienas vis labiau keitė nacionalinės, ir tai turėjo tiesioginės įtakos piliečių sprendimams politiniais klausimais, balsuojant. Nustatyta, kad, užsidarius vietiniams laikraščiams, silpnėjo vietinės valdžios kontrolė, todėl savivaldybės ėmė daugiau skolintis.

Tyrimu nustatyta, kad (Mahone & al. 2019; taip pat žr. Kemmis 1992, Chamberlain 2018):

- vietiniai laikraščiai, skaičiuojant kuriamas vietines naujienas, žymiai lenkia vietines TV, radijo ir interneto kanalus ir bendru tekstų skaičiumi, ir pagal originalumo, vietinių temų, informacijos svarbos visuomenei kriterijus;
- vietiniai laikraščiai sudaro maždaug 25 proc. nagrinėtų žiniasklaidos priemonių, tačiau jie pateikia beveik 50 nuoš. originalių naujienų;

- vietiniai laikraščiai pateikia beveik 60 proc. tekstų, atitinkančių visus tris minėtus kriterijus: originalus, vietinis, pagal informaciją kritiškai svarbus tekstas;
- Evie Biad (2020) papildomai atkreipė dėmesį į kritinį teigiamą poveikį, kurį vietinė žiniasklaida turi švietimo sistemos efektyvumui.

Apskritai vietinei žiniasklaidai rašant apie tą, ką skaitantysis pats pažįsta, su kuo jis turi asmeninį santykį, kai skaitytojas mato, kad žurnalisto darbas atliktas kokybiškai, kuria pasitikėjimu grįstą viešąjį sambūvį ir politinį diskursą. Labiau centralizuota žiniasklaida, net jei jos žurnalistika ir aukštos kokybės, skaitytojo negali būti taip tiesiogiai įvertinta.

Pastebėtina, kad 2020 ir 2021 m. JAV Kongresui pateikti net kelių vietinės žiniasklaidos finansinį tvarumą sustiprinti turinčių įstatymų projektai (Vietinės žurnalistikos tvarumo įstatymas (angl. „Local Journalism Sustainability Act“), numatantys tiesiogines išmokas prenumeratoriams;

Vietinių žinių ateities įstatymas (angl. „Future of Local News Act“), Kongrese taip pat ketinama įsteigti Vietinių naujienų komitetą, kuris rūpintųsi vietinės žiniasklaidos būkle ir išsiaiškintų, kiek tokios naujienos geba patenkinti JAV piliečių informacijos poreikius).

Būtų galima apibendrinant teigti, kad užsienio autorių teorinių darbų ir praktinės įstatymo leidimo iniciatyvų kontekstas palankiai kontekstualizuoja Lietuvos regionų žiniasklaidos atstovų išsakomą raginimą daugiau dėmesio skirti vietinės, o ne nacionalinės žurnalistikos tvarumui.

5. Išvados

2021 m. kovo–liepos mėnesiais LNB tyrėjų atliktas tyrimas išryškino regionų periodikos leidėjų, redakcijų ekonominę būklę, telkėsi į jų santykį su finansinės paramos būdais, konkrečiai – į santykį su pačių leidėjų įvardinta kaip svarbiausiąja SRTRF skirstoma tiesiogine parama.

Nustatyta, kad SRTRF paramos skirstymo mechanizmas yra tobulintinas keliomis kertinėmis kryptimis:

- svarstant galimybę atsisakyti dabar labai dominuojančio projektiškumo, reikalavimo rengti formalią rašytinę projektinę dokumentaciją, kuria paskui vadovaujamosi, nors ji reikalauja specifinių, su redakcijų esmine veikla menkai bendro turinčių kompetencijų ir kuri yra tapusi „menu pati savaime“;
- svarstant galimybę skaidrinti, galbūt net automatizuoti paramos skirstymo kriterijus, atsisakant subjektyvaus, lengvai ginčijamo, nesuprantamo, personalizuoto ekspertinio vertinimo;
- svarstant galimybę siekti įgalinti tvarią turinio produkciją ir skiriamus asignavimus geriau naudoti naujų darbo vietų kūrimui, ilgalaikei tam tikros orientacijos turinio perspektyvai, o ne sutartyse numatytų konkrečių puslapių pagaminimui;
- dabartinė į sutartus „puslapius“ orientuota veikla dažniausiai yra nekūrybiška, mechaniška ir monotoniška; tai ilgalaikeje perspektyvoje regionuose neigiamai veikia skaitytojų įpročius ir požiūrį; tokių rėmimo principą reikėtų keisti;
- galėtų būti svarstoma galimybė paramą žiniasklaidai iš principo sieti su parama vietinei žiniasklaidai, nes būtent ši žiniasklaidos rūšis yra vertingiausia demokratinės valdysenos tvarumo požiūriu.

LNB tyrėjus stebino pastarasis nuosekliai kartojamas argumentas. Diskusijoje jį būtų galima mėginti sumenkinti kaip vienos specifinės rinkos dalyvių grupės bandymą nusverti svarstyklės į savo pusę, iškreipti valstybinės paramos skirstymo neutralumą savo naudai. Tačiau ši Lietuvos regionų periodikos leidėjų tezė iš tiesų yra kontekstiška, randa atgarsį empirinių kitose jurisdikcijose atliktų tyrimų išvadose, būtent, kur teigiama, kad esama nustatyto apčiuopiamo ryšio tarp vietinės, „arčiausiai žmogaus“ esančios žiniasklaidos ir politinio proceso dalyvių, rinkėjų, valios dalyvauti rinkimuose, intereso domėtis, kontroliuoti išrinktųjų darbo praktiką, sekti priimamus sprendimus ir pan. Šias ypatybes autoriai ir pabrėžia. Taigi regionų periodikos leidėjų teiginys yra motyvuotas ir argumentuotas.

Šiuo straipsniu įgyvendinamas tikslas pasiūlyti orientyrų ir fokuso ašių formuojant ilgalaike, tvarią Lietuvos žiniasklaidos rėmimo politiką. Sprendimas grįsti siūlymus su situacija geriausiai susipažinusių ir šiuo

metu veiklą vykdančių periodikos leidėjų išvalgomis, pasirodė, taip pat nebuvo ydingas ta prasme, kad politinė redaktorių branda, atidumas platesnėms, nei yra siauri jų įmonės interesai, realijoms laidavo santykinai kokybišką, kontekstišką tezių visumą. Pirmiausia, leidėjai siūlymais atidžiai hierarchizuoja įmanomus valstybės paramos žiniasklaidai mechanizmus. Iš tiesų, nebuvo fiksuota drastiško nukrypimo ar tendencijos prieštarauti vieni kitų nuomonėms. Tiesioginė parama tam tikro pobūdžio – būtent mažiausiai ekonomiškai rentabilaus turinio – kūrimui, nesikišant į patį turinį idėjos lygmenyje, o tik į jo pobūdį, daugumos leidėjų buvo nuosekliai išryškinta kaip aktualiausia paramos forma. Tezėmis nenuotolstama nuo demokratinės valdysenos šalims būdingos turinio apyvartos praktikos. Antra: kai žiniasklaida neišvengiamai turi būti finansuojama viešaisiais ištekliais (dėl itin mažos rinkos, kaip yra Lietuvoje), kartojant JAV „tėvų steigėjų“ nuogaštavimus, itin svarbu užtikrinti, kad parama niekaip nekoreliuotų su vienos ar kitos grupės pageidaujamu turinio kryptingumu. Pastebėtina, kad ir šiuo atveju Lietuvos regionų periodikos leidėjų siūlymams būdinga branda ir santūrumas: nė viena iš jų akcentuotų alternatyvų nesudarytų sąlygų savi-valdybių ar valstybės administracijų pareigūnams kištis į žiniasklaidos turinio, tematikų ir idėjų apytakos procesus.

Šaltiniai

Anderson, C.W. & Downie, L. & Schudson, M. (2016). *The News Media: What Everyone Should Know*. New York &c.: Oxford University Press.

Biad, E. (2020). Why does local journalism matter for schools. *Education Week*, 39(17), 18-19.

Chamberlain, D. (2018). Why Local Democracy Needs a Healthy Local Media. *Political Quarterly*, 89(4), 719–721.

Hamilton, J. T. (2016). *Democracy's Detectives: The Economics of Investigative Journalism*. Cambridge &c.: Harvard University Press.

Hayes, D. & Lawless, J. L. (2015). As Local News Goes, So Goes Citizen Engagement: Media, Knowledge, and Participation in US House Elections, *The Journal of Politics*, 77(2). doi: [dx.doi.org/10.1086/679749](https://doi.org/10.1086/679749)

H.R.7640 – *Local Journalism Sustainability Act*. (2020). Prieiga per

interneta: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/7640?q=%7B%22search%22%3A%5B%22kirkpatrick+newhouse%22%5D%7D&s=2&r=8>

Jastramskis, D. (2011). Lietuvos žiniasklaidos sistemos modelio bruožai. *Informacijos mokslai*, 55, 52–69.

Jastramskis, D. (2013). Žiniasklaidos paramos politika Lietuvoje. *Informacijos mokslai*, 63, 129–141. doi: 10.15388/Im.2013.0.1587

Jastramskis, D. (2019). Žiniasklaidos politika Lietuvoje. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Kaye, J. & Quinn, S. (2010). *Funding Journalism in the Digital Age*. Bern &c: Peter Lang Publishing.

Kemmis D. (1992). *Community and the Politics of Place*. Norman: University of Oklahoma Press.

Macpherson, L. (2021). *The Free Press Is A Pillar of Our Democratic Infrastructure – and It’s Crumbling. Policymakers Should Support Local News in the Infrastructure Bill*. Prieiga per internetą: <https://www.publicknowledge.org/blog/the-free-press-is-a-pillar-of-our-democratic-infrastructure-and-its-crumbling-policymakers-should-support-local-news-in-the-infrastructure-bill/>

Mahone, Napoli, Wang and Weber. (2019). *Who’s Producing Local Journalism? Assessing Journalistic Output Across Different Outlet Types*. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/335455265_Who’s_Producing_Local_Journalism_Assessing_Journalistic_Output_Across_Different_Outlet_Types

Meškauskaitė, L. (2018). Žiniasklaidos teisė, 2-asis leidimas. Vilnius: Registrų centras.

Nacionalinė biblioteka, Informacijos politikos ir analitikos skyrius. (2021). *Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo modelio raida – nacionalinis bei regioninis aspektai (Y-2021-6)*, Vilnius.

PEN America. (2019). *Losing the News: The Decimation of Local Journalism and the Search for Solutions*. Prieiga per internetą: <https://pen.org/wp-content/uploads/2019/12/Losing-the-News-The-Decimation-of-Local-Journalism-and-the-Search-for-Solutions-Report.pdf>

S.1601 – *Future of Local News Act of 2021*. (2021). Prieiga per internetą: <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/1601>

Škarbalienė, D. (2008). Parama žiniasklaidai – pilietinė graža visuomenei. *Žurnalistika 1990–2007: almanachas*, 21–23. Vilnius: Žurnalistų sąjungos fondas.

Skėrytė, J. (2020). Tarybos pirmininkė: spaudos rėmimo fondo finansavimas turi bėti peržiūretas. Prieiga per internetą: <https://m.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/tarybos-pirmininke-spaudos-remimo-fondo-finansavimas-turi-buti-perziuretas-972766>

Stetka V. & Örnebring H. (2013). Investigative Journalism in Central and Eastern Europe: Autonomy, Business Models, and Democratic Roles. *The International Journal of Press/Politics*, 18(4), 413–435. doi: 10.1177/1940161213495921

Sullivan, M. (2020). *Ghosting the News: Local Journalism and the Crisis of American Democracy*. New York: Columbia Global Reports.

Sweet, M. A. & al. (2020). Converging crises: public interest journalism, the pandemic and public health. *Public Health Research and Practice*. 30(4). doi: 10.17061/phrp3042029